

NAUJOJO LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO PRINCIPINĖS NUOSTATOS IR BAUDŽIAMOJI POLITIKA

prof. habil. dr. Vytautas Piesliakas

Lietuvos teisės akademija, Ateities 20, 2057 Vilnius
Telefonas 76 22 19

Spaudai pateikta 1998 m. liepos 27 d.

S a n t r a u k a

1996 metų pabaigoje Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateiktas naujo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau BK) projektas. Naujojo BK išskirtinis bruožas tas, kad jis yra modernus kodeksas, atspindintis šiuolaikinės baudžiamosios teisės raidos tendencijas, idėjas ir šiuolaikinio baudžiamosios teisės mokslo laimėjimus. Naujasis BK yra perėjimas nuo tarybinės baudžiamosios teisės doktrinos prie šiuolaikinės europietiškos neoklasicizmo doktrinos.

Straipsnyje gvildenamos principinės naujojo BK nuostatos, kurios turės esminės reikšmės XXI amžiaus Lietuvos baudžiamajai politikai. Nagrinėjama įvairių pažeidimų teisinio statuso problema. Svarstoma, kokį statusą suteikti veikoms, kurių sunkumas nėra aiškiai išreikštas.

Vienas iš uždavinių rengiant naujojo BK projektą buvo išvengti situacijos, kai už tą pačią veiką numatyta dviguba atsakomybė, – baudžiamoji ir administracinė. Lygindami Baudžiamąjį ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksus, galime aptikti daug veikų, kurios viena ar kita forma numatytos abiejuose kodeksuose. Tai nėra gerai. Tam, kad būtų išvengta tokios padėties, kai veika turi dvigubą statusą, BK projekte įrašytas “nusikalstamos veikos” terminas. Tai esminė BK naujovė. Nusikalstamos veikos skirstomos į dvi rūšis: nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus.

Kitas svarbus klausimas – BK numatytų padarytų veikų teisiniai padariniai. Pastaruoju metu pasigirsta nuomonių, kad naujasis projektas numato per mažai bausmių rūšių. Dėl to teismams esą sunku individualizuoti asmens atsakomybę. Dėl šios priežasties laisvės atėmimu nuteisiama per 40 proc. teisiųjų, kalėjimai perpildyti. Projekte už padarytą nusikaltimą numatytos 4 pagrindinės ir viena papildoma bausmė yra optimalus bausmių skaičius. Pagrindinės bausmės yra: viešieji darbai, bauda, areštas ir laisvės atėmimas. Už baudžiamąjį nusižengimą straipsnių sankcijose numatomos šios bausmės: viešieji darbai arba bauda arba areštas.

Viena iš naujųjų baudžiamųjų įstatymų nuostatų, kuria vadovavosi BK rengėjai, – teisingumo nuostata. Teisingumas – visų pirma įstatymai, sudarantys

sąlygas vienodai teisminei praktikai. Teisingumo nuostatos įtvirtinimas naujajame BK siejamas visų pirma su įstatymų leidėjo veikla, įstatymų nuostatomis dėl kriminalinių bausmių skyrimo kriterijų bei jų detalizavimo.

Kita naujojo BK nuostata yra susijusi su požiūrio į nusikaltimą pakeitimu ir nukentėjusiojo teisių (nuožiūros) išplėtimu inicijuojant bei vykdam būdžiamąjį persekiojimą. Todėl viena iš svarbiausių nuostatų, kurios laikytasi rengiant naujus įstatymus, buvo nuostata dėl pragmatiškesnio būdžiamojų proceso, dėl nukentėjusiojo vaidmens būdžiamojų teisėje ir procese didinimo. Nukentėjusiojo vaidmens didinimas įtvirtinamas būdžiamuosiuose įstatymuose dviem būdais.

Dabartinėmis sąlygomis nusikalstamumo kontrolės gerinimui būtinas naujas požiūris į būdžiamąjį įstatymą, jo taikymo tikslus. Čia iškeliamas skirtingo požiūrio į pirmą kartą nusikaltusius asmenis ir į recidyvistus principas. Naujajame BK šioms asmenų kategorijoms skiriama daug dėmesio. BK šiuo požiūriu nubrėžia aiškias būdžiamosios politikos kryptis. O dėl pirmą kartą nusikaltusių asmenų būdžiamosios atsakomybės BK projekto nuostatuose bandoma įtvirtinti vadinamąjį šanso principą. Kartu naujojo BK projektas – dar vienas žingsnis būdžiamosios politikos humanizavimo linkme. Šiuolaikinė būdžiamoji teisė turi būti ne tik būdimo, bet ir gero elgesio skatinimo teisė. **Todėl svarbi nuostata, kuria vadovautasi rengiant naująjį BK, siejama su skatinamojo pobūdžio normų reikšmės didinimu būdžiamojų teisėje.** Skatinamosios normos turėtų užimti deramą vietą naujajame BK. Juo labiau, kad jos vertinamos ir kitų valstybių įstatymų leidėjų. Apie jas palankiai atsiliepiama Europos Tarybos forumuose.

Dar viena BK nuostata sietina su juridinių asmenų būdžiamosios atsakomybės nustatymu. Lietuvos būdžiamoji teisė iki šiol nenumatė juridinių asmenų būdžiamosios atsakomybės. Už juridinių asmenų padarytas veikas atsakydavo fiziniai asmenys. Tačiau nereti atvejai, kai pavojingos veikos padaromos juridinio asmens veikimo sferoje ir kai reikia nustatyti konkretų kaltininką – fizinį asmenį. Tuomet teisėsaugos institucijos patiria nemažai sunkumų.

Kita svarbi nuostata sietina su būdžiamųjų įstatymų poveikiu kitoms teisės šakoms, visų pirma būdžiamajam procesui. Būdžiamieji įstatymai turėtų skatinti būdžiamojų proceso rungtyniškumą. Tarybinė būdžiamoji teisė labai prisidėjo prie to, kad mūsų būdžiamasis procesas prarastų svarbiausią priedermę – rungtyniškumo pobūdį.

1996 metų pabaigoje Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateiktas naujo Lietuvos Respublikos BK projektas [1]. Šis projektas buvo ilgo ir kruopštaus darbo, pradėto 1988 metais, rezultatas. Kadangi LR Seimas 1997 m. gruodžio 23 dienos įstatymu pratęsė 1961 metų BK galiojimą tik iki 2000 metų sausio 1 dienos [2], naujojo Kodekso priėmimas turi prasidėti 1999 metais. Pateiktas jo projektas yra pirmasis LR BK. Taip jau atsitiko, kad Lietuva XX amžiuje neturėjo savo, Lietuvos mokslininkų savarankiškai parengto BK ir vadovavosi kitų valstybių parengtais įstatymais.

Didžiausia naujojo BK vertybė ta, kad jis įtvirtina naują nusikalstamumo kontrolės koncepciją ir padeda naujos, labiau civilizuotos būdžiamosios politikos teisinius pagrindus. Svarbiausios šios politikos nuostatos ir išdėstytos šiame straipsnyje.

Naujasis BK yra modernus Kodeksas, atspindintis šiuolaikinės būdžiamosios teisės raidos tendencijas, idėjas ir šiuolaikinio būdžiamosios teisės mokslo laimėjimus. Tai išskirti-

nis jo bruožas. Naujasis BK yra perėjimas nuo tarybinės baudžiamosios teisės doktrinos prie šiuolaikinės europietiškos neoklasicizmo doktrinos.

Kitas naujojo Kodekso bruožas – originalumas. Nors jį rengiant buvo studijuojami daugelio valstybių įstatymai, jis netapo kosmopolitinis. Naujasis BK atspindi mokslininkų idėjas bei realią padėtį Lietuvoje bei šalies kriminalinės justicijos institucijų nusikalstamumo kontrolės poreikius.

Tarp kitko, nemažai projekto nuostatų kažkada buvo labai pažangios ir pateikiamos kitoms valstybėms kaip įstatymų šiuolaikiškumo, novatoriškumo pavyzdžiai. Mūsų Kodekso projektas buvo parengtas anksčiau negu visų buvusių TSRS respublikų bei rytų Europos valstybių BK. Tačiau dėl kai kurių darbo grupės narių nesuprantamo pasipriešinimo mes atsilikome. Rusija, daug vėliau už mus pradėjusi rengti BK, prieš keletą metų jį priėmė ir dabar naujasis BK ten jau galioja. Įdomiausia, kad Rusijos BK yra nemažai nuostatų, kurios daug anksčiau buvo išdėstytos mūsų projekte, tačiau šiandien mes vargu ar pajėgsime kam nors įrodyti, kad būtent mes pirmieji šias nuostatas pasiūlėme.

Kalbant apie naująjį BK, negalima neaptarti, ką bendro jis turi su šiuo metu galiojančiu 1961 metų BK. Kartais galima girdėti kalbant, kad nėra ko skubėti priimti BK, nes mes esą jau turime beveik naują BK, kuriame iš sovietinio laikotarpio nuostatų ne kažin kas likę. Sutikti su tokia nuomone jokių būdu negalima. BK pagrindas liko sovietinis. Remdamiesi tarybine teise, bandėme sukurti nacionalinę teisę. Bet to padaryti neįmanoma. Kita vertus, aštuoneri metai senojo BK lopymo taip pat daug ką supainiojo. Būtų klaidinga galvoti, kad po 1990 metų mes kūrėme tik gerus įstatymus. Teigiamai galima vertinti tik 1994 m. liepos 17 d. įstatymą, kurį turėtume laikyti pirmuoju baudžiamosios teisės reformos etapu. Daugeliu kitų atvejų pavienės pataisos, dažnai parengtos žmonių, nieko bendra neturinčių su baudžiamąja teise, tik daug ką supainiojo, padarė daugiau žalos nei naudos.

Viena iš priežasčių, kodėl delsiama priimti naująjį BK, yra žinių apie Europos baudžiamąją teisę trūkumas. Dauguma Lietuvos teisininkų mokėsi tik LTSR baudžiamosios teisės. Dažnas iš jų mano, kad tai vienintelė ir geriausia teisė. Todėl daugelis naujų nuostatų, seniai įsitvirtinusių Europos valstybių teisėje, Lietuvoje priimamos labai sunkiai. Kartais būna anekdotinių situacijų, pavyzdžiui, dėl turto konfiskavimo sampratos ir turinio. Tarybinė turto konfiskavimo, kaip kriminalinės bausmės, kai gali būti atimamas visas nusikaltėlio užgyventas turtas, koncepcija išoriškai labai patraukli. Tačiau Europoje turto konfiskavimas suprantamas visiškai kitaip. Maža to, Lietuva, pasirašydama ir ratifikuodama Europos Tarybos Konvenciją „Dėl pinigų plovimo ir nusikalstamu būdu gauto turto konfiskavimo“, prisiėmė tam tikrus įsipareigojimus, vienas iš kurių – teisiškai reguliuoti turto konfiskavimą. Tačiau įtvirtinti šios konvencijos nuostatas mūsų baudžiamuosiuose įstatymuose sekasi labai sunkiai. Tarybinė turto konfiskavimo koncepcija daug mielesnė ir paprastesnė teisininkams, ir tiems valdininkams, kurių pareiga – užtikrinti konvencijos nuostatų įgyvendinimą. Gal todėl taip sunkiai konfiskuojamas nusikaltėlių turtas, perrašomas trečiųjų asmenų vardu.

Tačiau tai nereiškia, kad visa tarybinė baudžiamoji teisė, jos teorija, yra bloga ir būtina ją visą atmesti. Iš jos reikia paimti tai, kas pažangu, atitinka laiko reikalavimus, neprieštaruoja naujoms baudžiamosios teisės tendencijoms. Tačiau tarybinės baudžiamosios teisės „mylėtojams“ turime dar kartą priminti, kad tarybinė baudžiamoji teisė jokių būdu nebuvo Lietuvos teisė. Jos šaltiniai, idėjos, pakeitimai buvo rengiami toli nuo Lietuvos, neatsižvelgiant nei į nusikalstamumo kontrolės poreikius tuometinėje Lietuvoje, nei į Lietuvos mokslininkų rekomendacijas. Todėl rengdami naujų baudžiamųjų įstatymų esmines nuostatas bei konkrečius straipsnius turėtume atsargiai remtis 1961 metų Baudžiamojo kodekso nuostatomis.

Vienas svarbiausių klausimų, į kurį reikėjo atsakyti imantis tokio sunkaus ir atsakingo darbo buvo: ko mes siekiame, kam mums reikia naujo, susisteminto įstatymų rinkinio?

BK yra juridinis nusikalstamumo kontrolės pagrindas. Tačiau nusikalstamumo kontrolė – ne vien baudžiamųjų įstatymų uždavinys. Nusikalstamumui kontroliuoti valstybė sukūrė ištisą kriminalinės justicijos institucijų bei teisės šakų sistemą. Taigi nusikalstamumo kontrolė yra kompleksinis uždavinys ir jį įgyvendinti neįmanoma vien baudžiamaisiais įstatymais. Teisės, taip pat ir baudžiamosios, galimybės yra ribotos. Todėl prieš imantis tokio atsakingo

darbo pirmiausia reikia išsiaiškinti, kaip nauji baudžiamieji įstatymai gali pagerinti nusikalstamumo kontrolę.

Deja, pažymėtina, kad visuomenė ir net aukštas pareigas einantys pareigūnai dažnai klysta manydami, jog baudžiamieji įstatymai yra svarbiausia veiksmingos nusikalstamumo kontrolės priemonė. Iškilus didesnei problemai, manoma, kad vos ne vienintelė išeitis – priimti naujus ir tobulinti esamus baudžiamuosius įstatymus. Ir turbūt blogiausia, kad įstatymų griežtos bausmės neretai turi priešingą nei tikimasi poveikį. Štai keli tokių patobulintų įstatymų, dėl kurių teismai nuolat atsiduria labai keblioje padėtyje, pavyzdžiai. 1995 m. birželio 8 d. įstatymu papildžius BK 280 str. teiginiu, kad bet kurio automobilio užvaldymas prilyginamas grobimui dideliu mastu, teismai bet kurio automobilio pagrobimą privalo kvalifikuoti kaip sunkų nusikaltimą, už kurį mažiausia bausmė – 6 metai, didžiausia – 10 metų laisvės atėmimo. Vargu ar visais atvejais tokios griežtos bausmės yra pateisinamos ir padeda įtvirtinti teisingumą. Bausmė gali pataisyti, bet gali ir sužlugdyti žmogų. Nepateisinamai griežtos bausmės žlugdo žmogų.

1996 m. spalio 2 d. įstatymu Seimas padidino baudos, kaip kriminalinės bausmės, minimumą nuo 10 iki 100 MGL. Tai sudaro 12 000 Lt. Ir tai mažiausia bauda, kurią teismas gali skirti už padarytą nusikaltimą. Vargu ar daug nuteistųjų gali sumokėti tokią baudą. Rezultatas – bausmė nevykdoma. Sankcijų minimumams esant labai griežtiems, teismai bando rasti išeitį plačiau taikydami BK 45 str., kuris numato švelnesnę, nei įstatymas leidžia, bausmę. Tačiau ėmus plačiai taikyti išimtinį pobūdį turintį BK 45 str. sunerimo Vyriausybė. Teismus ji, ko gero, įtarė korupcine veikla ir ėmė galvoti, kaip iš BK eliminuoti 45 str. Šį dalyką paaiškinti galima labai paprastai: dėl nepateisinamai griežtų bausmių, ypač minimalių jų dydžių už konkrečius nusikaltimus, kilo sunkumų taikant BK 45 str. Sankcijų griežtinimas nėra išmintinga politika. Deja, baudžiamųjų įstatymų leidėjai bausmes nutarė griežtinti. Tai neperspektyvi politika ir ją reikia keisti.

Toliau apsisostime ties kai kuriomis principinėmis naujojo BK nuostatomis.

Baudžiamąjį įstatymą numatytos veikos bei jų padariniai yra BK pamatas. Todėl, kai kalbama apie Kodekso koncepciją, pirmiausia klausama, koks bus BK numatomų veikų sąrašas.

Iš esmės tai įvairių pažeidimų teisinio statuso problema. Reikalas tas, kad didžiąją BK numatytų veikų dalį sudaro palyginti nesunkūs pažeidimai. Todėl kyla klausimas, kokį statusą suteikti veikoms, kurių sunkumas nėra aiškiai išreikštas. Dažniausiai tai baudžiamosios ir administracinės teisės santykio problema.

Teoriškai patraukli ir madinga yra veikų dekriminalizacijos koncepcija, BK apvalymas nuo veikų, kurios nėra labai pavojingos. Tačiau ką praktiškai reiškia “apvalymas”? Dažniausiai tai nėra tikra dekriminalizacija, nes veikos paprasčiausiai perkeliamos iš Baudžiamąjį į Administracinių teisės pažeidimų kodeksą, joms suteikiamas administracinio teisės pažeidimo statusas. Dabartinė iš sovietinės sistemos paveldėta administracinių teisės pažeidimų teisė yra ne kas kita kaip baudžiamosios teisės jaunesnysis brolis. Už administracinius teisės pažeidimus taip pat numatytos poveikio priemonės, gan panašios į baudžiamąjį poveikio priemones, todėl veikos perkėlimas iš Baudžiamąjį į Administracinių teisės pažeidimų kodeksą nėra dekriminalizacija. Dekriminalizacija yra tada, kai veika iš baudžiamosios teisės sferos perkeliama į civilinės teisės sferą. Be to, Administracinių teisės pažeidimų kodekso koncepcija nėra tinkama šiam procesui įgyvendinti.

Vienas iš uždavinių rengiant naujojo BK projektą buvo išvengti situacijos, kai už tą pačią veiką numatyta dviguba atsakomybė – baudžiamoji ir administracinė. Lygindami Baudžiamąjį ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksus, galime aptikti daug veikų, kurios vienaip ar kitaip numatytos abiejuose kodeksuose. Tai nėra gerai. **Tam kad būtų išvengta tokios padėties, kai veika turi dvigubą statusą, BK projekte pateikta “nusikalstamos veikos” samprata.** Tai esminė BK naujovė. Nusikalstamos veikos yra dviejų rūšių: nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai. Baudžiamieji nusižengimai nuo nusikaltimų bus atibojami pagal jų padarinius. Antai svetimo turto vagystė, jei turto vertė pranoksta 1 MGL, yra nusikaltimas, jei ne – baudžiamasis nusižengimas. Viešosios tvarkos pažeidimas (chuliganizmas) taip pat turės ir nusikaltimo, ir baudžiamąjį nusižengimo statusą. Viešosios tvarkos pažeid-

dimas, susijęs su poveikiu kitam asmeniui, bus laikomas nusikaltimu, o susijęs tik su viešosios tvarkos pažeidimu – baudžiamuoju nusižengimu. Tačiau ir nusikaltimo, ir baudžiamojai nusižengimo sudėtys bus aprašomos viename BK straipsnyje, tik skirtingose jo dalyse. Be abejo, skirsis ir sankcijos, numatomos už nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Už baudžiamuosius nusižengimus laisvės atėmimo bausmė nebus numatyta.

Kitas svarbus klausimas – BK numatytų padarytų veikų teisiniai padariniai. Dabar jis traktuojamas kaip kriminalinių bausmių rūšių klausimas.

Pastaruoju metu pasigirsta nuomonių, kad naujojo BK projektas numato per mažai bausmių rūšių – teismams sunku individualizuoti asmens atsakomybę. Kartu teigiama, jog dėl šios priežasties laisvės atėmimu nuteisiama per 40 proc. teisiamųjų ir mūsų kalėjimai perpildyti. Manau, kad tai nesusipratimas, likęs iš senų laikų.

Atsakomybės individualizavimas ir kalėjimų perpildymo problema priklauso ne nuo BK nurodytų bausmių skaičiaus, o nuo bausmių formulavimo principų bei skyrimo taisyklių. Tarybiniais laikais BK numatė iki 12 bausmių rūšių, tačiau laisvės atėmimu buvo nuteisiama daugiau kaip pusė teisiamųjų. Kita vertus, daugumoje Europos valstybių numatytos dvi svarbiausios bausmės – laisvės atėmimas ir bauda. Tačiau nuteistieji kalėti nesudaro ir penktadalio teisiamųjų.

Todėl projekte už padarytą nusikaltimą numatytos 4 pagrindinės ir viena papildoma bausmė yra optimalus bausmių skaičius. Pagrindinės bausmės yra: viešieji darbai, bauda, areštas ir laisvės atėmimas. Už baudžiamąjį nusižengimą numatomos standartinės bausmės: viešieji darbai arba bauda arba areštas. Numatyta viena papildoma bausmė – atimti teisę dirbti tam tikrą darbą, užsiimti tam tikra veikla ir pan. Nauja tai, kad turto konfiskavimas tampa ne bausme, o baudžiamojai poveikio priemone. Be to, keičiama pati turto samprata. Konfiskuotinas gali būti tik su nusikalstama veika susijęs turtas. Negalima iš asmens, apiplėšusio kitą asmenį, konfiskuoti namo arba automobilio, jei jie nesusiję su padarytu nusikaltimu. Kita vertus, siekiant išspręsti aktualų nusikalstamu būdu įgyto turto perdavimo tretiesiems asmenims klausimą, numatyta galimybė konfiskuoti ne tik kaltininko, bet ir trečiųjų asmenų turimą turtą, jei yra įrodymų, kad šis turtas sukauptas iš nusikalstamos veikos ir kad kaltininkas perdavė jį kitiems asmenims, norėdamas nusišalinti turto kilmę.

Svarbus klausimas – ko mes siekiame bauddami nusikaltusius asmenis. Tarybinių laikų įstatymuose bausmės tikslai būdavo labai pompastiški. Svarbiausia buvo perauklėti nusikaltėlius.

Perauklėjimo ideologija glaudžiai susijusi su psichosocialinio poveikio priemonėmis nuteistiesiems. Tokia ideologija būdinga buvusios TSRS įstatymams, nors praktikoje apčiuopiamų rezultatų ji nedavė. Atskirais laikotarpiais ja vadovavosi ir kitų valstybių įstatymų leidėjai bei baudžiamosios politikos vykdytojai.

Deja, perauklėjimo ideologija mūsų sąlygomis nėra reikšminga: reikia daug materialinių sąnaudų, o naudos maža. Todėl reformą įgyvendinančios šalys pamažu atsisako jos¹. Manau, kad į bausmę reikėtų žiūrėti labai pragmatiškai – pirmiausia kaip į asmens nubaudimą. Kad ir kokius tikslus deklaruotų įstatymas, bausmė visų pirma – nubaudimas. Kaip kitaip paaiškinti atvejus, kai kriminalinė bausmė skiriama asmenims, kurie nusikalto nepalančiai susiklosčius aplinkybėms. Jie gali būti labai teigiamai apibūdinami ir nekelti abejonių, kad ateityje nenusikals. Tačiau tokie asmenys vis vien baudžiami, nes pagal vyraujančią visuomenėje teisingumo sampratą jų nebausti tiesiog neįmanoma.

Viena svarbiausių naujų baudžiamųjų įstatymų nuostatų, kuria vadovavosi BK rengėjai, - teisingumo nuostata. Ir įstatymai apskritai, ir baudžiamieji įstatymai simbolizuoja teisingumą. Teisingumas ir buvusioje tarybinėje, ir Lietuvos teisėje dažnai suprantamas tik

¹ Vakarų valstybių baudžiamojai teisėje ir kriminologijoje perauklėjimo tikslui nusakyti dažnai vartojamas terminas „*treatment ideology*“ (ang.). Europos valstybių teisinėje literatūroje jau ilgą laiką diskutuojama dėl bausmės tikslų ir jų įgyvendinimo metodų. Beveik iki septintojo šio amžiaus dešimtmečio perauklėjimo ideologija buvo vyraujanti Europos teisėje. Ja remiantis buvo formuluojamas bausmių turinys. Tačiau nuo aštuntojo šio amžiaus dešimtmečio perauklėjimo ideologijos šalininkai sulaukia vis daugiau kritikos. Antai naujojo Suomijos baudžiamojai kodekso rengimo grupė nutarė atsisakyti perauklėjimo ideologijos, kaip vieno iš bausmės tikslo [3: 12-13]. Tačiau pastaraisiais metais vėl bandoma atgaivinti šią ideologiją. Šios teorijos šalininkai daugiausia yra kriminologijos mokslo atstovai [4].

kaip procesas, teismo, nagrinėjančio baudžiamąsias bylas, veikla¹ [5: 57]. Deja, teisingumo principas Lietuvos baudžiamosios teisės teorijoje akcentuojamas nepakankamai. Tarybinėje baudžiamojoje teisėje teisingumas ilgą laiką iš viso nebuvo laikomas baudžiamosios teisės principu². Ir tik prieš pat TSRS iširimą išleistoje prof. S. Kelinos monografijoje teisingumas jau minimas kaip vienas iš baudžiamosios teisės principų [6: 132-146]. Iš tikrųjų tai labai svarbi nuostata, kuriai ypač daug dėmesio savo veikaluose skiria Skandinavijos valstybių mokslininkai [10: 58] ir kuri, manau, turėtų būti viena svarbiausių rengiant naują LR BK.

Baudžiamojo poveikio priemonės turi būti teisingos. Tai savaime aiškus postulatą, jo įrodinėti nereikia. Įrodinėti reikėtų jo turinį, t.y. pačio teisingumo sampratą. Ką reiškia teisinga bausmė? Šis klausimas dažnai lieka neatsakytas. Teisingumas – ne vien tik procesas, kaip dažnai jis suprantamas. Be to, nors bylos teisminis nagrinėjimas bei nuosprendžio priėmimas ir yra teisingumo vykdymas, tai dar nereiškia, kad kiekvienas nuosprendis baudžiamuoju teisiniu požiūriu yra teisingas.

Teisingumą baudžiamuoju teisiniu požiūriu reiktų suprasti kaip padėtį, kai tokios pat veikos, padarytos tokiomis pat aplinkybėmis, vertinamos baudžiamosios teisės požiūriu ir už jas baudžiama vienodai³. Kai sakome, kad bausmė turi būti teisinga, turime galvoje, kad asmens, apvogusio arba sužalojusio kitą asmenį Vilniuje, veika bus įvertinta ir jis bus nu- baustas lygiai taip pat kaip ir asmuo, padaręs tokią pat veiką Kaune arba Klaipėdoje. Štai kokio teisingumo reikia siekti.

Teisingumas – tai ne tik praktinė teismų veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Tei- singumas – visų pirma įstatymai, sudarantys sąlygas vienodai teisminei praktikai. Taigi, mano nuomone, teisingumas prasideda būtent nuo įstatymų leidybos. Nėra nieko blogiau už neteisingą bausmę. Tai, jog vairuotojas, užvažiuavęs ant vaiko, yra baudžiamas griežčiau negu vairuotojas, sužalojęs pagyvenusį asmenį, tik dėl nukentėjusiojo amžiaus ar dėl to, kad byla sukėlė didelį visuomenės susidomėjimą, nėra teisinga.

Teisingumo negalima painioti su bausmių griežtumu arba švelnumu. Teisingumas yra visuomeninė politinė sąvoka⁴. Teisinga gali būti ir žiauri, o neteisinga – švelni bausmė. Tei- singos bausmės samprata priklauso nuo visuomenės socialinio ir politinio išsivystymo, žmonijos civilizacijos lygio, taigi ji keičiasi kartu su visuomene.

Teisingumo nereikia painioti su teismo laisve. Teismas vadovaujasi tik įstatymu, ir jei įstatymas suformuluotas taip, kad teisėjas panašiomis aplinkybėmis gali priimti skirtingus sprendimus ir pasiteisinti teismo laisve, manau, tai nėra teisinga. Ir tai visų pirma – įstatymo leidėjo kaltė, nes jis, kurdamas įstatymą, nesivadovavo teisingumo nuostata ir pačiame įstatyme paliko neteisingumo galimybę. Tai jau įstatymo įtvirtintas neteisingumas.

Teisingumo nuostatos įtvirtinimas naujajame BK siejamas pirmiausia su įstatymų lei- dėjo veikla, įstatymų nuostatomis dėl kriminalinių bausmių skyrimo kriterijų ir jų detalizavimo Kodekso bendrosios dalies nuostatose (bausmių skyrimas) bei specialiosios dalies sankci- jose. Naujų nuostatų tikslas – suderinti teismo laisvę ir vienodą baudžiamojo poveikio prie- monių parinkimo bei skyrimo praktiką visoje Lietuvoje neatsižvelgiant į teisėjo nuotaiką arba

¹ Noriu atkreipti dėmesį, kad rusų kalboje žodis teisingumas turi dvi reikšmes: *справедливость и правосудие*. Teisingumas – *справедливость* laikomas baudžiamojo proceso principu. Kiek artimesnis baudžiamajai teisei yra S. Kelinos pateiktas teisingumo – *справедливость* apibrėžimas. S. Kelina išskiria tris teisingumo aspektus: a) kai bausmė atitinka nusikaltimo sunkumą, b) sankcijų už nusikaltimą teisingumą, c) pagrįstą veikų kriminalizaciją. O teisingumą ji apibrėžia kaip tokią padėtį, kai bausmė ar kitokia baudžiamojo poveikio priemonė, taikoma asmeniui už nusikaltimo padarymą, atitinka padaryto nusikaltimo sunkumą, kaltės laipsnį bei kaltininko asmenybės požymius [6: 135-136].

² Antai net tokių fundamentalių darbų kaip "Tarybinės baudžiamosios teisės kursas" autoriai teisingumo nei- laikė baudžiamosios teisės principu [7: 18-21; 8: 8-9]. Teisingumas nebuvo priskiriamas prie baudžiamosios tei- sės principų ir vėlesniuose baudžiamosios teisės vadovėliuose [9: 24-26]. Kai kuriuose veikaluose teisingumas iš viso laikomas tik socialiniu, o ne teisės principu arba jis pakeičiamas kitu – atsakomybės individualizacijos prin- cipu.

³ Ypač daug dėmesio bausmės teisingumo nuostatai įgyvendinti teikiama Suomijoje. 1976 metais šioje šalyje atsisakyta vadinamosios perauklėjimo ideologijos (*treatment ideology* – angl.) ir bausmės individualizavimo prin- cipo. Skiriant bausmę, imta vadovautis vieningo baudžiamumo (*uniformity in punishment* – ang.) nuostata, kuri savo ruožtu net buvo įtvirtinta galiojančiame BK kaip viena iš bausmių skyrimo principinių nuostatų [11: 9-10]. Tokio pat pobūdžio reformos 1989 metais įgyvendintos Švedijoje [12: 47].

⁴ Tarybinė baudžiamojo teisė ypač daug dėmesio skyrė klasiniam teisingumo pobūdžiui atskleisti [6: 132-146].

bylos nagrinėjimo vietą. Kad būtų įtvirtinta teisingumo nuostata naujajame BK, siūloma keisti dispozicijų bei sankcijų formulavimo principus Specialiojoje BK dalyje ir išsamiai nurodyti atskirų, bendrų visiems nusikaltimams veiksnių įtaką skiriamai bausmei [13]. Antai BK projekte yra keletas specialių straipsnių, kurie apibrėžia bausmės skyrimo taisykles įvairiomis aplinkybėmis. Atskiras straipsnis nustato bausmės skyrimo principus, jei asmuo teisiamas pirmą kartą arba jei jis yra recidyvistas arba pavojingas recidyvistas. Šiame straipsnyje įtvirtinta labai pažangi nuostata, kad pirmą kartą teisiamas asmuo paprastai nebaudžiamas laisvės atėmimu. Ši nuostata turės didelės įtakos bausmių skyrimo politikai, padarys ją humaniškesnę, labiau atitinkančią baudžiamosios politikos standartus. Be to, bus specialus straipsnis, kuris konkretuos atsakomybę lengvinančių ir atsakomybę sunkinančių aplinkybių įtaką bausmės skyrimui, straipsniai, nustatantys bausmės skyrimą nusikaltimo bendrininkams bei parengtinės nusikalstamos veikos baudžiamumą.

Be abejo, teisingumas – tai ne tik įstatymai. Teisingumas – tai siekimas vienodos baudžiamosios praktinės teismų veikos. Todėl nagrinėjama teismų praktika, rengiami apibendrinimai bei nurodymai baudžiamosios politikos klausimais¹. Visa ši medžiaga turi būti prieinama teismams. Ji turi padėti siekti vienodos baudžiamosios politikos².

Kita naujojo BK nuostata yra susijusi su požiūriu į nusikaltimą pakeitimu ir nukentėjusiojo teisių (nuožiūros) išplėtimu inicijuojant bei vykdam baudžiamąjį persekiojimą.

Manau, kad vienas iš esminių tarybinės baudžiamosios teisės baudžiamojo proceso ir turbūt visos kriminalinės justicijos sistemos trūkumų buvo ir, deja, yra tas, kad nepaisoma proceso dalyvių, visų pirma nukentėjusiojo, nuomonės dėl baudžiamojo persekiojimo įgyvendinimo. Dauguma BK numatytų nusikaltimų laikomi didelės visuomeninės reikšmės nusikaltimais. Dėl šios priežasties didžioji dalis baudžiamųjų bylų tiriamos kaip viešojo kaltinimo bylos, neatsižvelgiama į nukentėjusiojo nuomonę. Baudžiamasis persekiojimas pradedamas neatsiklausus nukentėjusiojo, iškelta byla tirama taip pat neatsižvelgiant į nukentėjusiojo norus. Valstybė bando viešuose teismo posėdžiuose baudžiamosios atsakomybės priemonėmis spręsti visus šalių ginčus neatsižvelgdama į šalių pageidavimus. Bet tai, pasirodo, neįmanoma ir nereikalinga. Tardytojai labai apkraunami bylomis. Justicija darosi nepateisinamai brangi, o kartais ir beprasmė. Kaltininkas, susitaikęs su nukentėjusiuoju, yra priverstas keisti parodymus, meluoti tardytojui, kad pradėtas procesas būtų nutrauktas. Tai labai neracionalu ir, sakyčiau, nešiuolaikiška.

Todėl viena iš esminių nuostatų, kurios laikytasi rengiant naujus įstatymus, buvo nuostata dėl pragmatiškesnio baudžiamojo proceso, dėl nukentėjusiojo vaidmens baudžiamojoje teisėje ir procese didinimo. Nukentėjusiojo vaidmens didinimas baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinamas dviem būdais.

Pirma: jei padaryta veika pažeidžia tik asmeninius žmogaus interesus, visų pirma turtinius, ir nėra susijusi su sunkiais kūno sužalojimais arba grėsme kitiems visuomenės nariams, ji turėtų būti traktuojama kaip nusikalstama, o baudžiamasis persekiojimas vykdomas tik esant nukentėjusiojo pareiškimui. Tokia tvarka būtų pateisinama ekonominių nusikaltimų, nesusijusių su smurtu, taip pat kai kurių nusikaltimų, susijusių su kūno sužalojimu (buitiniai artimų žmonių konfliktai), bylose. Juk ir dabar nukentėjusysis skundžiasi toli gražu ne dėl kiekvieno nusikaltimo. Vis dažnesni atvejai, kai nusikaltimas užregistruojamas, įtariamasis sulaikomas, pagrobti daiktai surandami, o nukentėjusysis pareiškia jokių pretenzijų neturįs. Tokiais atvejais tardymas pakliūva į aklavietę, nes šiuo metu galiojantys įstatymai ne visada numato išeitį iš tokios padėties.

Be to, nauja yra tai, kad nuostata baudžiamąjį persekiojimą pradėti tik esant nukentėjusiojo pareiškimui įrašyta Baudžiamajame, o ne Baudžiamojo proceso kodekse. Kiekvieno BK Specialiosios dalies skirsnio pabaigoje yra atskiras straipsnis. Jame išvardijami nusikal-

¹ Įdomi ir sektina yra Suomijos patirtis siekiant vienodos baudžiamosios politikos [14: 23-44].

² Deja, Lietuvoje po 1990 metų vyko atvirkštinis procesas. Gan aptakūs įstatymai ir didelė teismo laisvė lėmė tai, kad LR Aukščiausiasis Teismas ir kitos suinteresuotos institucijos menkai rūpinosi teismų praktikos analize bei įstatymų aiškinimu, todėl teismų praktika Lietuvoje tapo labai nevienoda. 1990-1994 metais LR Aukščiausiasis Teismas priėmė tik vieną nutarimą – dėl baudžiamųjų įstatymų taikymo.

timai, dėl kurių baudžiamasis persekiojimas pradedamas tik remiantis nukentėjusiojo pareiškimu¹ arba prokuroro reikalavimu.

Kitas būdas didinti nukentėjusiojo vaidmenį baudžiamojoje teisėje – nukentėjusiojo teisė nutraukti pradėtą procesą. Kaip rodo praktika, neretoje byloje kaltininkas, pabūgęs galimų padarinių, atlygina nukentėjusiajam padarytą žalą, imasi kitokių veiksmų nukentėjusiojo naudai ir šitaip susitaiko su nukentėjusiuoju. Kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius, procesas nebetenka prasmės, nes baudžiamąja atsakomybe nebesuinteresuota nė viena šalis. Dar visai neseniai baudžiamieji įstatymai nenumatė išeities iš tokios padėties. Ir tik 1993 m. birželio 10 dieną LR Seimas ėmė įgyvendinti šią naujojo BK nuostatą ir papildė galiojantį BK 53¹ str., įteisindamas kaltininko atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius.

Kaip jau minėjau, nusikaltimų kontrolė baudžiamųjų įstatymų numatytomis priemonėmis pas mus paprastai siejama su baudžiamojo poveikio priemonių griežtinimu. Atsakomybės griežtinimas nėra viena iš naujų įstatymų kūrimo principinių nuostatų. Atvirkščiai, manau, kad dabartinėmis sąlygomis nusikalstamumo kontrolės gerinimui būtinas naujas požiūris į baudžiamąjį įstatymą, jo taikymo tikslus. **Čia iškeliamas skirtingo požiūrio į pirmą kartą nusikaltusius asmenis ir į recidyvistus principas.** Naujajame BK šiems asmenų kategorijoms skiriama ypač daug dėmesio. BK šiuo požiūriu nubrėžia aiškias baudžiamosios politikos kryptis. Baudžiamoji teisė, nepaisant pavadinimo, turi suteikti nusikaltusiajam šansą. Tai ypač pasakytina apie asmenis, pirmą kartą padariusius nusikaltimą. Dėl pirmą kartą nusikaltusių asmenų baudžiamosios atsakomybės BK projekte nuostatose **bandoma įtvirtinti vadinamąjį šanso principą.** Viena tų nuostatų pabrėžia, kad asmuo, pirmą kartą padaręs nesunkų nusikaltimą, gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jei kas nors už kaltininką laiduoja ir sumoka teismo nustatytą užstatą. Nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti atleidžiami nepilnamečiai. Vietoje baudžiamosios atsakomybės jiems gali būti taikomos baudžiamojo poveikio priemonės, kurių tikslas – kontroliuoti asmens elgesį neatimant laisvės, o ją tik apribojant. Labai išplečiama galimybė nuteisti asmenį lygtinai, t.y. atidėti paskirtos bausmės atlikimą. Šitaip BK įtvirtinamas šanso principas. Jau minėjau, kad projekte įtvirtinama esminė nauja nuostata, jog pirmą kartą teisiamiesiems asmenims neskiriama laisvės atėmimo bausmė. Ši nuostata leistų įkalinti daug mažiau nuteistųjų ir išspręstų kalėjimų perpildymo problemą.

Kartu naujojo BK projektas – dar vienas žingsnis baudžiamosios politikos humanizavimo linkme. Manau, kad šiuolaikinė baudžiamoji teisė turi būti ne tik baudimo, bet ir gero elgesio skatinimo teisė. **Todėl kita nuostata, kuria vadovautasi rengiant naująjį BK, siejama su skatinamojo pobūdžio normų reikšmės didinimu baudžiamojoje teisėje.** Deja, pas mus dar labai gajį nuomonė, kad baudžiamosios teisės normos gali turėti tik bauginimo, baudimo poveikį, kad jų paskirtis – grasinti, bausti kaltininką. Mano manymu, baudžiamieji įstatymai turi numatyti ištisą sistemą (pabrėžiu, sistemą) normų, kurios skatintų teigiamą kaltininko elgesį. Tos normos turėtų būti taikomos įvairiose baudžiamojo proceso stadijose ir skatintų teigiamą, palankų teisingumui vykdyti kaltininko elgesį. Baudžiamosios teisės normos turėtų paakinti kaltininkus prisipažinti, atskleisti nusikaltimą, jo bendrininkus, atlyginti padarytą žalą. Toks elgesys turėtų būti skatinamas numatant galimybes netraukti asmens baudžiamojon atsakomybėn, atleisti jį nuo baudžiamosios atsakomybės, skirti švelnesnę, nei įstatymas numato, bausmę bei taikyti švelniausią arba mažiausią iš sankcijoje už padarytą nusikaltimą numatytų bausmių. Manau, teisingumas tik laimės, jei greičiau bus ištirtas nusikaltimas, greičiau atlyginta žala. Net ir tuo atveju, jei už nusikaltimą bus paskirta ne itin griežta bausmė.

Skatinamosios normos turėtų užimti deramą vietą naujajame BK. Juo labiau, kad jos vis labiau vertinamos ir kitų valstybių įstatymų leidėjų. Apie jas palankiai atsiliepiama Europos Tarybos forumuose.

¹ BK numatytų straipsnių, kuriais remiantis bylos keliamos tik esant nukentėjusiojo skundai, daugėja. Tai viena iš šiuolaikinės baudžiamosios teisės tendencijų. Tokiu keliu einama Suomijoje ir kai kuriose kitose šalyse [15]. (Vokietijos BK yra net specialus skirsnis (14), reguliuojantis baudžiamąjį persekiojimą tik pagal nukentėjusiojo skundą.).

Be abejo, skatinamosios normos galios tik tada, jei įstatymų leidėjui pavyks tiksliai susieti tam tikrą kaltininko elgesį su baudžiamaisiais teisiniais padariniais [16: 118-119; 17: 50-51]. Mums gerai žinomas tarybinės baudžiamosios teisės palikimas, kai geri norai nebuvo įgyvendinami dėl abstrakčių įstatymo formuluočių. Remiantis 1961 metų BK, kaltės prisipažinimas buvo laikomas atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Tačiau prisipažinęs kaltininkas dažnai vis tiek būdavo nuteisiamas, nes atsakomybę lengvinančios aplinkybės nebuvo susijusios su konkrečiu bausmės palengvinimu.

Pirmiausia numatomas specialus straipsnis, atleidžiantis nuo baudžiamosios atsakomybės asmenį, kuris dalyvavo organizuotos grupės nusikalstamoje veikloje, vykdydamas teisėsaugos institucijų užduotį. Viena vertus, tai atrodo paprasta, tačiau, kita vertus, nesant BK tokios normos, kyla sunkumų įtraukiant teisėsaugos institucijų žmones į nusikalstamas grupes. Kartu siūloma numatyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės asmenims, kurie buvo tikri organizuotos grupės nariai, darė nusikaltimus, tačiau padėjo juos atskleisti. Jeigu asmuo, nors ir būdamas nusikalstamos grupės narys bei kartu su ja darydamas nusikaltimus, vėliau savo veiksmais padeda demaskuoti tokią grupę ir jos nariai nuteisiami, galima daryti išvadą, kad toks asmuo visuomenei davė daugiau naudos negu žalos. Todėl į projektą siūloma įtraukti skatinamąją normą dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės¹.

Kita grupė skatinamųjų normų – tai galimybė atsižvelgti į gerą kaltininko elgesį, skiriant jam bausmę už padarytą nusikaltimą. Galimos dvi kaltininko gero elgesio įvertinimo galimybės: pirma, skirti švelniausią įstatymo numatytą bausmę, antra, skirti švelnesnę bausmę, negu numato įstatymas, t.y. specialiosios dalies straipsnis.

Dar viena BK nuostata sietina su juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės nustatymu. Lietuvos baudžiamoji teisė iki šiol nenumatė juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės. Už juridinių asmenų padarytas veikas atsakydavo fiziniai asmenys. Tačiau nereti atvejai, kai pavojingos veikos padaromos juridinio asmens veikimo sferoje ir kai reikia nustatyti konkretų kaltininką – fizinį asmenį. Tuomet teisėsaugos institucijos patiria nemažai sunkumų. Antai parduotuvės sandėlyje aptinkama falsifikuotų gėrimų. Tačiau kieno nurodymu jie buvo priimti, laikomi – neaišku. Tokiu atveju atsakomybėn traukiamas juridinis asmuo. Juridinis asmens patraukimas baudžiamojon atsakomybėn iš esmės neatleidžia nuo atsakomybės fizinių asmenų. Fiziniai asmenys traukiami baudžiamojon atsakomybėn neatsižvelgiant į juridinių asmenų patraukimą atsakomybėn už tą pačią veiką. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė – tai nauja tarptautinės baudžiamosios teisės raidos tendencija. Pastaruoju metu jau daugelis Europos valstybių savo baudžiamuosiuose įstatymuose numato juridinių asmenų atsakomybę.

Juridinis asmuo gali būti pripažintas padaręs nusikaltimą ir traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jeigu yra bent viena iš įstatyme išvardytų sąlygų; juridinis asmuo savo veikla nevykdė teisės aktais numatytų įsipareigojimų, arba juridinio asmens funkcijas atliekantys asmenys veikė remdamiesi juridinio asmens vadovo arba kolektyviniu juridinio asmens vadovybės sprendimu, arba juridinis asmuo nepakankamai kontroliavo asmenis, atliekančius juridinio asmens funkcijas.

Kita svarbi nuostata sietina su baudžiamųjų įstatymų poveikiu kitoms teisės šakoms, visų pirma baudžiamajam procesui. Baudžiamieji įstatymai turėtų skatinti baudžiamajo proceso rungtyniškumą. Tarybinė baudžiamoji teisė labai prisidėjo prie to, kad mūsų baudžiamasis procesas prarastų svarbiausią priedermę – rungtyniškumo pobūdį. BK numatytų normų abstraktumas, daugeliu atveju per plati teisėjo nuožiūra skiriant bausmę žlugdė tarybinį baudžiamąjį procesą. Dėl to jis buvo kritikuojamas visame pasaulyje. Advokatų ginamosios kalbos tapdavo tuščiomis gražbylostėmis, nes dėl abstrakčių įstatymų nuostatų advokatai negalėdavo savo kliento ginti remdamiesi įstatymų argumentais. Tarybiniais laikais, kai dar buvo gan griežta Aukščiausiojo Teismo žemesniųjų teismų kontrolė, toks procesas galėjo gyvuoti. Tačiau atkūrus nepriklausomybę ir teismams įgijus daugiau savarankiškumo bei susilpnėjęs jų kontrolei, tokio pobūdžio įstatymai iš esmės ėmė žlugdyti procesą, ir to padariniai gana liūdni. Vienas iš jų – neteisėti šalių susitarimai, pvz., advokato

¹ Ši nuostata įtvirtinta 1994 m. liepos 19 d. įstatyme, papildžius galiojantį BK 15¹ straipsniu [18].

ir teisėjo arba tardytojo. Kai įstatyme nėra griežtų argumentų, galima susitarti dėl veikos traktavimo ir vertinimo už teismo salės ribų. Pakanka prisiminti iki 1995 m. sausio 1 dienos galiojusias nuostatas dėl lygtinio nuteisimo (BK 46 str.), dėl švelnesnės, negu įstatymas numato, bausmės skyrimo pagrindų (45 str.), dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės (52-53 str.) ir daugelį kitų baudžiamosios atsakomybės priemonių skyrimo nuostatų. Taigi abstrakčios, neatitinkančios naujų sąlygų įstatymų nuostatos iš dalies paskatino korupciją kriminalinės justicijos institucijose ir, aišku, labai pakenkė kriminalinės justicijos institucijų, visų pirma teismų, prestižui. Apklausų duomenimis, jis gana žemas.

Taigi viena iš naujųjų baudžiamųjų įstatymų principinių nuostatų turėtų būti grindžiama ne tiek materialine teise, kiek baudžiamuoju procesu. Būtent baudžiamosios teisės normos gali turėti didelę įtaką baudžiamajam procesui, daryti jį įdomų, rungtynišką. Rungtyniškumo principo įgyvendinimas siejamas su tiksliais įstatymų definicijomis, vengimu abstrakčių, nevienareikšmiškai traktuotinių formuluočių arba su naujomis bausmių skyrimo taisyklėmis. Taigi naujuoju Kodeksu siekiama didinti įstatymo nuostatų reikšmę, ypač priemonės dėl nusikaltimo padarymo.

Išvados

Apibendrinant straipsnyje išdėstytus teiginius, galima padaryti išvadą, kad naujojo LR BK principinės nuostatos padės naujos, darnesnės, humaniškesnės, teisingesnės, šiuolaikinės baudžiamosios politikos pagrindus.

Naujojo BK nuostatos sumažins teisėsaugos institucijų darbo krūvį, nes dalis bylų, susijusių su privačių asmenų interesais, bus keliamos tik esant nukentėjusiojo pareiškimui. Kad svarbios bylos nebūtų užglaistytos, prokurorui suteikiama teisė inicijuoti baudžiamąjį persekiojimą ir nesant nukentėjusiojo pareiškimo.

Naujojo BK nuostatos skatins šalių susitaikymą baudžiamosiose bylose. Tai nauja tendencija, pastebima visoje Europoje. Teisėsaugos institucijos mažiau tirs nereikšmingų bylų, daugiau dėmesio skirs svarbioms byloms.

Plėčiamas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas, numatomos naujos jo rūšys, pavyzdžiui, atleidimas pagal asmens laidavimą už piniginį užstatą. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra reali baudžiamosios atsakomybės priemonių taikymo asmenims, pirmą kartą nesunkiai nusikaltusiems, alternatyva.

Didinama atleidimo nuo bausmės instituto reikšmė. Viena vertus, plėtojami lygtinės bausmės taikymo pagrindai, kita vertus, didinama tokių asmenų elgesio kontrolė. Lygtinio nuteisimo pagrindai formuluojami taip, kad ne tik asmenys, nuteisti laisvės atėmimu, bet ir kiti nuteistieji galėtų jais pasinaudoti.

Atleidimo nuo bausmės ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės normų taikymas glaudžiai siejamas su padarytos žalos atlyginimu.

Siekiama kuo mažiau asmenų nuteisti realiu laisvės atėmimu. Šį tikslą užtikrina BK Specialiosios dalies sankcijų formuluotės. BK Specialiojoje dalyje sankcijos už nusikaltimus formuluojamos taip, kad pasirinktinai numatomos kelių rūšių bausmės. BK Bendrojoje dalyje bendra nuostata, kad asmeniui, pirmą kartą teisiaram už nesunkų nusikaltimą, paprastai neskiriama laisvės atėmimo bausmė.

Bausmės analogiškos kaip ir daugumos Europos valstybių įstatymuose: numatomos keturios pagrindinės ir dvi papildomos bausmės.

Baudos dydis nustatomas ne pagal MGL ar kitą absoliučią sumą, o, kaip ir kitose valstybėse, pagal baudos dienpinigius. Dienpinigių dydis priklauso nuo asmens pajamų dydžio.

Didinama atsakomybę lengvinančių ir atsakomybę sunkinančių aplinkybių reikšmė bausmės skyrimui. Formuluojamos nuostatos, padedančios teismams nuspręsti, kokių rūšių ir dydžių bausmės gali būti skiriamos esant minėtoms aplinkybėms. Antai BK projekto 64 str. teigia, kad, esant atsakomybę lengvinančių aplinkybių ir nesant atsakomybę sunkinančių aplinkybių, teismas skiria: 1) bausmę, nesusijusią su laisvės atėmimo bausme, kai įstatyme pasirinktinai numatytos kelių rūšių bausmės; 2) laisvės atėmimo bausmę, mažesnę negu

įstatymo straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą numatytas bausmės vidurkis, kai įstatymas numato tik laisvės atėmimo bausmę arba teismas nusprendė paskirti laisvės atėmimo bausmę, remdamasis Kodekso 59 str. 1 ar 2 dalyse numatytais pagrindais. Esant atsakomybę sunkinančių aplinkybių ir nesant atsakomybę lengvinančių aplinkybių, teismas skiria: 1) arešto ar laisvės atėmimo bausmę, kai įstatymo sankcijoje pasirinktinai numatytos kelių rūšių bausmės; 2) laisvės atėmimo bausmę, griežtesnę negu įstatymo sankcijoje už padarytą nusikaltimą numatytas bausmės vidurkis, jei įstatymo sankcija numato tik laisvės atėmimo bausmę.

Siauriamos kategorijos asmenų, kuriems netaikomas lygtinis atleidimas nuo bausmės prieš terminą. Kartu stiprinama asmenų, lygtinai atleistų nuo bausmės prieš terminą, elgesio kontrolė, numatant galimybę juos sugrąžinti neatliktai bausmei atlikti, jei jie pažeidžia įstatymo nustatytus reikalavimus.

Numatomos socialinės adaptacijos priemonės asmenims, kurių elgesys bausmės atlikimo metu kelia abejonių dėl jų tolesnio elgesio.

LITERATŪRA

1. **Valstybės** žinios. – V., 1996. – Nr. 112.
2. **Valstybės** žinios. – V., 1997. – Nr. 118.
3. **Anttila I., Tornudd P.** The dynamics of the Finnish criminal code reform // Criminal law theory in transition. Finnish and comparative perspectives. – Helsinki, 1992.
4. **Psichosocial** interventions in the criminal justice system. Reports, presented to the 20th criminological research conference (1993). Criminological research. Vol. XXXI. Council of Europe press. - Strasbourg, 1995.
5. **Danisevičius P., Kazlauskas M., Palskys E.** Tarybinis baudžiamasis procesas. – V., 1978.
6. **Келина С.** Принципы советского уголовного права. – М., 1988.
7. **Курц** советского уголовного права. – Л., 1968. – Т. 1.
8. **Курц** советского уголовного права. – М., 1970. – Т. 1.
9. **Советское** уголовное право. – М., 1977.
10. **Lahti R.** Recodifying the Finnish criminal code of 1889 // Towards a total reform of Finnish criminal law. – Helsinki, 1990.
11. **Introduction** to the penal code of Finland // The American series of foreign penal codes. The penal code of Finland. – London, 1987.
12. **Swenson B.** Criminal justice systems in Europe: Sweden. Helsinki/Stockholm, 1995.
13. **Piesliakas V.** Baudžiamųjų įstatymų principinės nuostatos ir jų įgyvendinimas naujuose LR baudžiamuosiuose įstatymuose. Habilitacinis darbas. – V., 1995.
14. **Lappi-Seppala T.** Penal policy and sentencing theory in Finland // Criminal policy and sentencing in transition. – Helsinki, 1992.
15. **Amendments** to the penal code and to the decree on the enforcement of the penal code. – Helsinki, 1991.
16. **Piesliakas V.** Naujo LR baudžiamojo kodekso koncepcijos problema // Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. – V., 1995.
17. **Piesliakas V.** Baudžiamosios teisės kūrimo principai // Lietuvos teisės kūrimo principai. – V., 1995.
18. **Valstybės** žinios. – V., 1994. – Nr. 60.

Principal Provisions of the New Criminal Legislation and Crime Policy

V. Piesliakas, Hab. Dr., Prof.

Law Academy of Lithuania

SUMMARY

Recently new draft of the Lithuanian Criminal Code was submitted to the Lithuanian Parliament. Principal provisions of the new Criminal Code and their implications on crime policy are being investigated. The categories of crime and criminal offences provide for the new draft. Much attention was being paid towards the implementation of principle of justice in criminal law. Different attitude towards the persons the first time committed crimes and recidivists is implemented in provisions of a new draft. New attitude towards the rights of a victim in criminal law is implemented in provisions of the code. They get more rights to refrain from prosecution and its continuation.

